

Vojko Devetak

SUSRET OSTVAREN PJEVANJEM

Božji narod, zanesen divnim djelima koja je Bog učinio i još uvijek čini svome vjernom puku, ne zadovoljava se da svom Dobročinitelju odgovara samo riječima već »sa svoje strane Bogu odgovara pjevanjem« (SC 33). Pjevanje je spontani i normalni izraz oduševljenja spašenog puka. Pjevanjem puk svoje duboke osjećaje pretače u pjesmu, a mrtvo slovo zaodijeva žarkim duhom. Pjevanje pogoduje da se na najbolji način izrazi neodjeljivi elemenat ljudskosti. Stoga neizbježno nalazimo kod svih religija pjevanje kao normalni znakoviti izraz sakralnosti. Za pogane je pjevanje dar bogova rezerviran isključivo za štovanje božanstva i stoga ga se ne smije profanirati. Izraelci, počevši od oslobođenja iz Egipta, i kršćani, već od svog početka, protkali su svoj dijalog s Bogom svetim i uzvišenim pjevanjem.

Kad su, vođeni rukom Gospodnjem, sretno prešli preko Crvenoga mora, Izraelci, Mojsije, pronočica Mirjam uz bubanj i ples zapjevaše Bogu pjesmu zahvalnicu (Izl 15). Poslije tog sudbonosnog događaja Izabrani je narod često svoje osjećaje zahvalnosti, svoje nade i blagoslove, svoje bogoslužje, svoje značajne trenutke života, posveta, pobjeda, spomen-dana popraćivao pjevanjem psalama, himana i drugih bogoštovnih pjesama.

Isus je na Zadnjoj večeri sa svojim apostolima pjevao hvalbene pjesme, veličanstveni pashalni Hallel (Mk 14, 26). Apostoli na bogoštovnim susretima s vjernicima Crkve slave Boga hvalospjevima i pjesmama. U svojim poslanicama potiču vjernike: »Pjevajte Bogu u svojim srcima psalmima, hvalospjevima i nadahnutim pjesmama!« (Kol 3, 16). Čak traže od vjernika da jedni s drugima govore u psalmima, hvalospjevima i nadahnutim pjesmama (Ef 5, 19—20); a »veseli li se tko? Neka pjeva hvalospjev« (Jak 5, 13). Tako je zemaljska Crkva po primjeru i savjetu apostola, sjedinjena s nebeskom Crkvom, prema opisu Izaije (6, 3) i sv. Ivana (Otk 4), pjevala i pjeva oko Božjeg oltara i prijestolja Janjeta vječnu pjesmu hvale i slave.

Apostolski pisci i tradicija jednodušno svjedoče da je pjevanje uvijek bilo sastavni dio ne samo liturgijskih već i drugih kršćanskih bratskih susreta. »Pevajući himne, slavimo Boga«, veli Justin.¹ »Onome koji čita, odgovaramo pjevajući«, tvrdi sv. Augustin.² O tome svjedoče i mnogi drugi crkveni i svjetovni pisci.³ U svetom dijalogu s Bogom uvijek se u liturgijskim činima davalo oduška pjevanjem, a način pjevanja se usklađivao prema mentalitetu naroda i klime svetkovina koje su se slavile.

Pjevanje prikladno izražava jednodušnost osjećaja; slijevanje mnoštva glasova u jedan, ostvaruje intimno zajedništvo vjernika, stvara blagdansku klimu; pjevanje uklopljeno u konkretnu liturgijsku situaciju stvara poseban ugođaj, intenzivnost i sabranost; pjevanje nekih čitanja, posebno evanđelja, navještaj riječi pretvara u slavljenje riječi; sakralnom činu daje karakteristiku veličanstvenosti i mističnosti; promiče i ostvaruje punu djelatnost puka u svetom činu, a u slučajnim posjetiteljima može probuditi doživljaj lijepoga i ugodnoga. Poznato je kako je očaravajuća ljepota liturgijskog pjevanja ostavljala dubok utisak na profinjene duše koje su kroz pjevanje i svetu glazbu osjetile prisutnost nadzemaljskog i nadvremenskog. Navedimo samo dirljivi doživljaj sv. Augustina koji to opisuje: »Koliko li suza nijesam prolio, duboko dirnut glasovima himni i pjesama, što su se slatko razlijevali po Crkvi Tvojoj. Ti su glasovi ulazili na moje uši, Istina mi se Tvoja u srcu razlijevala. Otuda mi se rasplamsavao osjećaj pobožnosti, suze tekle — i meni je uz njih bilo lijepo...«⁴

Počevši od monastičkog rezponzorijalnog pjevanja, pa preko ustaljenog gregorijanskog, svete crkvene polifonije do pučkih napjeva i modernih skladbi pjevanje je u svetom liturgijskom susretu imalo veliku i nezamjenjivu ulogu. Neosporna je vrijednost vjekovnog službenoga crkvenoga gregorijanskog pjevanja koje divno i umjetnički izražava religioznu misao koju sadrži; izvrsna svojstva svetoga i lijepoga koje zahtijeva liturgijski dekor sadrži klasična polifonija koju preporuča Pio X, a koju je usavršio slavni Palestrina; i moderna ozbiljna i dobra glazba nalazi otvorena vrata u liturgiji ako ne sadrži ništa profanoga. Međutim, u posljednje vrijeme neobično se cijeni pučko pjevanje koje je prikladno da kršćanskim duhom prožme privatni i javni život vjernika i u njima promiče aktivno sudjelovanje, da ne ostanu nijemi gledaoci (SC 114). Pučko pjevanje uvijek je imalo u Crkvi pravo građanstva, ali ga je tek Pio XII. u »*Mediator Dei*« službeno priznao. U zajedničkom pjevanju puk »tu vidi sebe a pjevanje doživljava kao svoje.«⁵ »Opće je iskustvo da ništa nije prikladnije povezati srca vjerničke za-

¹ 1. Apol. 13.

² In psal. 40, PL 36, 453.

³ M. Righetti, *La Messa*, Milano 1966, str. 85.

⁴ *Ispovijesti svetog Augustina*, prevod. A. Živković, Zagreb 1930, K. IX, g. 7, str. 221.

⁵ J. Gelineau, *Pastoralna teologija liturgijskih slavlja*, KS, Zagreb 1973, str. 207.

jednice kao pučko pjevanje koje ih čini da jednoglasno trepere najdubljim osjećajima i tako ostvare religiozne svečanosti bez premca.«⁶

Crkva svjesna neprocjenjive vrijednosti pjevanja i glazbe »odobrava i u Božju službu pripušta sve oblike prave umjetnosti, obdarene potrebnim svojstvima« (SC 112). Glavno pak pravilo crkvene discipline jest da sveto pjevanje bude potčinjeno crkvenom kultu, usklađeno sa svetim obredima i sa svrhom svete glazbe, »a to je Božja slava i posvećenje vjernika« (SC 112). Da bi crkveno pjevanje bilo u skladu s katoličkom naukom, preporuča se da se »riječi određene za sveto pjevanje najradije uzimaju iz Svetog pisma i liturgijskih vrela« (SC 121). Uvijek treba paziti da ni pjevanje ni glazba ne iziđu iz okvira funkcionalnosti i da estetika pjevanja ne bude na štetu liturgije već da »sadržava ono religiozno dostojanstvo i čednost kako dolikuje božanskom kultu«.⁷

Psalmi

Pavlova pisma spominju i preporučuju vjernicima tri vrste, čini se uobičajenih, liturgijskih pjesama: psalme, hvalospjeve (himne) i nadahnute pjesme (kantike). Pavao sigurno misli na Davidove psalme koji su se pjevali i molili u hebrejskim sinagogama i otuda prešli u kršćansku liturgijsku i privatnu upotrebu.

Neosporna je činjenica da je Krist često na sebe primjenjivao psalmska proročanstva i u svom molitvenom saobraćaju s Ocem recitirao psalme. U početku na kršćanskim skupovima psalmi su se čitali kao i ostali biblijski tekstovi. Kad su prestala progonstva, psalmi su se počeli pjevati i postali su najodličnija molitva kršćanske zajednice i djelatnog sudjelovanja. Psalmi postaju sastavni dio kršćanskog bogoslužja, a Psaltir liturgijska knjiga.

Psalmi su pjesnički kompendij Biblije; sažetak Zakona, Proroka i Pisaca; svojom pak tipologijom i slikama proročki navješćuju otajstva koja su se ispunila na Kristu. Svi su sabrani u knjizi koja se naziva »Psaltir« i sadrži 150 psalama i mnogo biblijskih hvalospjeva. Po svom sadržaju psalmi su raznoliki: pohvalni, zahvalni, pokornički, hvalospjevni, tužbeni, proklinjući, hodočasnički, mesijanski itd. »Psalmi na zbujujući način svjedoče o neobičnoj slobodi kojom su ljudi — vođeni Duhom — govorili Bogu, okrenuti k njemu svom snagom ljudskog duha, s najnježnijim i najsilovitijim osjećajima od jedva suzdržane žestine do najodvažnijeg pouzdanja.«⁸ Psalmi su ukusna hrana duše jer sadrže sve afekte — klanjanje, zahvalnost, strah, pouzdanje, prošnju, radost — koji mogu obuzeti ljudsku dušu u raznim fazama života. Kršćanin, u kakvojgod se situaciji nalazio — dobroj ili lošoj — naći će u psalmima

⁶ M. Righetti, *Storia liturgica*, Milano 1964, str. 646—647.

⁷ *Instructio de musica sacra*, 52.

⁸ J. Gelineau, nav. dj., str. 222.

osjećaje s kojima se i Krist u analognim situacijama hranio pa će ih kao Kristov ud u sebi reproducirati, a moleći psalme koje je i Krist molio kršćanin s Kristom nastavlja sveti dijalog koji je nekoć Krist u svom zemaljskom životu vodio s Ocem.

Po svom obliku, lirskoj naravi i pučkom ritmu psalmi kao da su predodređeni za pjevanje, recitiranje i pamćenje. Osobito su prikladni za moljenje jer sadrže »čudesno blago molitve« (DV 15), a prikladni su i za zajedničko pjevanje.

Psalmi zauzimaju privilegirano mjesto u liturgiji. Oni su najadekvatniji odgovor Božjeg naroda Starog i Novog saveza na Božje zahvate u ljudska zbivanja i ljudsku povijest. U obnovljenoj liturgiji nema skoro ni jednog obreda u kojem se ne bi recitalo ili pjevalo psalam, poneki njegov ulomak ili pojedini stih. Prema funkciji koju imaju u liturgijskom činu psalmi se izvode na razne načine: naizmjenično, neprekidno, s pripjevom, kao antifona, kao poziv, kao poklik itd. Psalmi se redovito mole ili pjevaju u Službi riječi koja je sastavni dio svakog sakramentalnog obreda. Psalmi se obično mole kao odgovor na predhodni navještaj Božje riječi. Čita se dio po dio, a može i stih za stihom a između njih iza svake kitice ili stiha ponavlja se odgovarajući refren kojeg opetuje zajednica sudjelujući tako u svetom dijalogu. Refren treba biti kratak i jasan da ga se može lako pamtiti i s razumijevanjem recitirati. Plasam treba da sadrži misao predhodnog čitanja ili otajstva koje se slavi. Psalmi su glavni temelj Časoslova Božjeg naroda. Posebno važno mjesto imaju u molitvama za bolesnike, umiruće i preminule.

Hvalospjevi (Himni)

Hvalospjevi su metričke pjesme u pohvalu presvetog Trojstva i posebno u pohvalu Krista. To su pjesme u najvišem smislu riječi koje izražavaju duboke osjećaje zajednice koja ih pjeva. Obično su se zajednički pjevale prigodom većih blagdana. Zapadna liturgija više se služi psalmima a Istočna himnima. Iako ne posjedujemo najstarijih himana, sasvim je sigurno da su postojali u najstarijoj davnini.

Sveti Ignacije u svojim pismima Efežanina i Rimljanima poziva kršćane da u svojim srcima pjevaju hvalospjeve Ocu po Kristu.⁹ Plinije mlađi u svom poznatom pismu caru Trajanu spominje da kršćani na svojim sastancima pjevaju himne Kristu kao Bogu.¹⁰ Klement Rimski piše da se u Rimu zajednički pjevaju himni.¹¹ Moderni pisci nalaze tragove i fragmente prvotne kršćanske himnodije u Pavlovim poslanicama, a njihova metrika i ritmika je posebno očita u grčkim tekstovima poslanica, npr. Paruzijski himan (Rim 13, 11—12); zatim Ef 3, 21; Kristo-

⁹ Ad Ephes. IV, 1; Ad Rom. II, 2

¹⁰ Epistol. X, 96.

¹¹ Epist. ad Corint. 34, 7.

loški himan koji oponaša Izaijinu pjesmu o Jahvinu sluzi poniženu i proslavljenju (Fil 2, 6—11), slično i u 1 Tim 3, 16.¹² Po uzoru na psalme sastavljeni su privatni himni, a kolali su u Egiptu i Palestini, od kojih su najglasovitije takozvane Salamonove ode. Većina kršćanskih himni prvih stoljeća su se izgubili. U njihov sadržaj često su se uvukle legende, pa i heretičke ideje. Stoga su ih neki istočni sabori i zabrinjavali. Sv. Ambrozije je kao protutežu arijevim hvalospjevima stvorio veličanstvene himne, remek-djela duhovnog bogastva. U vrijeme liturgijske dekadence toliko su se umnožile razne pobožne pjesme da su svojom brojčanošću zagušile psalmodiju. Ali te su pjesme imale i veliku prednost jer su liturgiju približili puku pa su se dugo vremena sačuvale u liturgiji, posebno u paraliturgiji. Himničkog stvaralaštva nije u Crkvi nikad uzmanjkalo, što je suvremenim pjesničkim oblicima izražavalo vjeru. Svaka kultura svoga vremena stvarala je nove oblike živog iskustva vjere pa je i s obzirom na svečanosti, obrede, molitve stvorila prema ukusu epohe čitave zbirke himana. Himne je narod rado prihvaćao, bilo zbog zajedničkog pjevanja, bilo zbog osjećajnosti i unutrašnje proživljenosti. Himni su se obično pjevali na početku svečanosti jer su stvarali blagdansko raspoloženje. I danas svaki čas Časoslova počinje s himnom.

U zapadnoj Crkvi, po uzoru na grčke i sirske himne, prvi je pokušao uvesti himne u bogoslužje sv. Hilarije (†366). Prvi pak koji je uveo u liturgiju himne »*cantus cum laude Dei*« jest sveti Ambrozije (†397.) Taj »otac crkvene pjesme« dao je smjer i oblik za svu kasniju himnodiju. Od mnogih himana kojima je »opčarao vjernike«, sačuvalo ih se 14. Sv. Benedikt u svom redovničkom pravilu (oko 530) govori o himnama u časoslovu kao o poznatoj stvari.¹³ Kao sastavljači himana posebno se ističu Prudencije (†405); biskup Venacije Fortunat (oko VII. st.) koji je sastavio poznate himne: »*Usta moja uzdižite*«, te »*Barjaci kreću kraljevi*«. Rabanus Maurus (†856) »*Veni Creator Spiritus*«; sv. Toma Akvinski (†1274) sastavio je poznate euharistijske himne: »*Pange lingua*«, »*Hvali Sion*«, »*Klanjam ti se smjerno*«. Silno mnoštvo svetih pjesama nastalo je u srednjem vijeku. Njih su isusovci K. Blume i G. Dreves sarbali u 55 svezaka »*Analecta hymnica meddi aevi*«. O crkvenim himnama kod Južnih Slavena piše zbirka »*Chithara Octochorda*«, izašla u Zagrebu 1757.¹⁴

Najljepši, najpopularniji i najstariji himan ili velika doksologija je misna pjesma »*Slava Bogu na visini*«. Tu prastaru pjesmu nalazimo najprije u istočnoj liturgiji, a zatim i na zapadu. Prvotna jezgra ovog himna bio je hvalospjev Bogu Ocu prema pjesmi što su je anđeli pjevali prigodom Kristova rođenja (Lk 2, 13). Ispočetka je to bila zajednička jutarnja molitva. U vrijeme arijanskih rasprava razvila se u doksologiju presvetom Trojstvu. U prvo vrijeme pjevao ju je samo

¹² D. Kniewald, *Liturgika*, Zagreb 1937, str. 61; M. Righetti, *La Messa*, nav. dj., str. 87—88.

¹³ Regula, PL 66, 422.

¹⁴ Fr. Ušeničnik, *Liturgika*, Ljubljana 1933, str. 38.

papa, i to na Božić, a od VI. stoljeća u nedjelje i blagdane mučenika. U isto vrijeme pjevali su je i biskupi, a obični svećenik mogao ju je pjevati samo u uskrsnoj noći i na dan svoga svećeničkog ređenja. Njezin pak silabički sastav sugerira da ju je pjevao i puk.

Himan i doksologija presvetom Trojstvu »*Tebe Boga hvalimo*« ne zna se kad je nastao i tko ga je sastavio. Smatra se da je prvi dio upravljen Ocu nastao u III, a drugi kristološki, jer upozorava na arijanski spor, u IV. stoljeću. Tradicija veli da ga je prvi put zapjevao sv. Ambrozije prigodom krštenja sv. Augustina skupa s njim. U ovom himnu nebeska zajednica svetih i anđela skupa sa zemaljskom Crkvom u zajednici sa Sinom i Duhom Svetim slavi Boga Oca. U drugom dijelu slavi se Kristovo utjelovljenje i otkupljenje, a u trećem nizom psalmskih stihova zaziva Božje milosrđe. Od VI. stoljeća molio se svake nedjelje u časoslovu. U najsvečanijim trenucima kršćanske povjesti i u najsvečanijim časovima slavlja to je bio himan hvale, trijumfalni himan klicanja i pobjede.

Svečanim himničkim duhom odjekuje i »*Vazmeni hvalospjev*« uskrsnog bdjenja kad se nebo, zemlja i sva Crkva raduje uskrsnoj pobjedi Krista.

Nadahnutе pjesme (kantici)

Kantici su svečani i u nevezanom slogu sastavljeni hvalospjevi Boga. Sveti Pavao naziva ih »nadahnuti« (Kol 3, 16; Ef 5, 19) jer su ih sastavile ili improvizirale (Marija improvizira »Veličaj«) osobe obdarene karizmima i pod posebnim utjecajem Duha Svetoga, a zatim su napisani i učeni napamet.

Nalazimo ih u nadahnutim knjiga Staroga i Novoga zavjeta, npr.: Mojsijeva zahvalna pjesma zbog izbavljenja iz Egipta (Izl 15); zahvalna pjesma kralja Ezekije za ozdravljenje (Iz 38, 10—20); pjesma triju mladića (Dan 3, 52—90); Marijin hvalospjev »Veličaj« (Lk 1, 46—55); Zaharijin hvalospjev (Lk 1, 69—79); zahvalna pjesma starca Šimuna (Lk 2, 29—32).

U Svetom pismu Novog zavjeta nalazimo ostatke i nekoliko drugih karizmatički improviziranih i nadahnutih pjesama: Petar i Ivan poslije oslobođenja iz tamnice jednodušno s vjernicima improviziraju i pjevaju zahvalnu pjesmu dok se zemlja trese, a oni se napuniše Duha Svetoga (Dj 4, 24—31); Pavlov hvalospjev na početku poslanice Efežanima (1, 3—14); pa njegov hvalospjev ljubavi (1 Kor 13, 1—13); te mnoga mjesta u Otkrivenju (4, 11; 11, 17—18; 15, 3—4).

Kantici, kao i psalmi, imaju kao nadahnutе pjesme časno mjesto u liturgijskim činima. Najviše kantika ima u časoslovu.

Posljednice ili sekvencije

Posljednice ili sekvencije su posebna vrsta pjesama koje su se uglavnom pjevale u misi između poslanice i evanđelja. Pojavljuju se koncem VII. stoljeća kad se pod razvučene i duge skupine nota sloga Aleluja počelo podmetati posebni tekst. Naime, da ne bi pod svaku notu razvučenog Aleluja, koji se pjevao prije evanđelja (negdašnji Graduale), pisalo slovo »a«, s upisanim riječima »et sequentia« (od toga i naziv »sekvencije«) ukratko bi označili da se zadnji slog pjeva otegnuto dalje.¹⁵

Ispod tih nota podmetnuti tekst ispočetka je bio slobodan, prozni, nevezan, bez ikakvog ritmičkog oblika. U tom stilu sastavljeno je 50 sekvencija glasovitog sastavljača Notkera Balbula iz St. Gallena (†912). Od XI. stoljeća sekvencije su se sasvim odijelile od Aleluja, oslobodile nepravilnog stila i pretočila u prave pjesme pjesničke rime i ritma. U tom stilu je sastavljena uskrsna sekvencija »Svetoj Žrtvi uskrsnici«, koja se pripisuje Wipu (†1048), kapelanu Konrada II. Pariški kanonik Adam od sv. Viktora (†1192) tečnim stilom, bogastvom misli i simbolike uzdigao je sekvencije do umjetničke savršenosti. Njega su slijedili i drugi sastavljači jer su sekvencije postale vrlo omiljne pjesme. Po njegovu uzoru sv. Toma sastavio je tjelovsku sekvenciju »Hvali Sion«. Noviji pisci Inocentu III, a stariji Stjepanu Langtonu pripisuju duhovsku sekvenciju »Dođi, Duše Presveti«; prema jednima sekvenciju »Stala Majka pod ras-pelom« sastavio je Jacopone da Todi, a prema drugima sv. Bonavetura; za mrtvačke mise Thomas da Celano »Dan od gnjeva«.

Od XII. stoljeća sekvencije su se svuda proširile, osobito su bile visoko cijenjene u XVI. stoljeću kad je kolalo oko pet tisuća takvih pjesama. U literaturi srednjeg vijeka sekvencije zauzimaju časno mjesto, u liturgiji su bile živi i autentični izraz religioznog života, u umjetnosti mnogo su doprinijele razvoju pučke popijevke. Zbog njihova jednostavnog oblika, silabičnosti i živahnosti puk ih je vrlo volio kao zajedničko pjevanje u misi i izvan liturgije, u životu. Reforma Pija V. u misi je zadržala samo pet sekvencija, obnova Vatikanskog drugog ostavila je obavenom uskrsnu i duhovsku posljednicu a ostale su fakultativne. Zbog toga što su ove pjesme prirasle srcu puka, neki žele njihovu širu upotrebu, dok drugi postavljaju u pitanje opravdanost tih pjesama među čitanjima jer da razbijaju red službe riječi prenatrpavanjem, jer se dvama pjevanjima (psalam i rezponzorijalni Aleluja) dodaje još jedno koje je sadržajno istovjetno s čitanjima. Posebno je pak nesuvremena i neukusna mrtvačka posljednica.

Po uzoru na posljednice sastavljene su krasne marijanske antifone i pjesme koje se mole na kraju časoslova.

¹⁵ Fr. Ušeničnik, nav. dj., str. 215; D. Kniwald nav. dj., str. 64, 235—236; M. Righetti, Storia Liturgica, nav. dj., str. 671—673.

Doksologije

Doksologija (od grčke riječi »dóksa« = slava) je dulja ili kraća formula slavljenja Trojedinog Gospodina koja objektivno priznaje njegovo veličanstvo, a subjektivno osobno ili zajedničko smjerno klanjanje.

Doksologije nalazimo već kod Hebreja kao česti zaključak molitava i psalama: »Blagoslovljen Jahve, Bog Izraelov, od vijeka do vijeka! Tako neka bude! Amen!« Međutim, pravi izvor kršćanskih liturgijskih doksologija nalazimo u velikom nizu novozavjetnih doksologija. One su posebno brojne u Pavlovim poslanicama i u Otkrivenju. Pune dubokog lirizma sastavljene su u kristološko trinitarnoj perspektivi. U duhu novozavjetnih spisa neke su upravljene samo Ocu, a sve ostale ili Ocu i Sinu ili čitavom Trojstvu. Ponajviše ih nalazimo u grčkoj tradiciji gdje se svaka molitva završavala s doksologijom. Odatle su prešle u rimsku liturgiju. S vremenom su nastale neovisne samostalne doksologije. Trinitarne doksologije nalazimo u opisu mučeništva sv. Polikapa, u Justinovu opisu mise, kod Origena itd.¹⁶ Za vrijeme arijanskih rasprava razvila se velika pobožnost prema presvetom Trojstvu koja se je izražavala brojnim doksologijama. U to vrijeme doksologija »Slava Ocu i Sinu...« bila je lozinka kršćanskog pravovjerja. U srednjem vijeku zabilježene su mnoge trinitarne doksologije, ponajviše kao završeci pjesama i himana. Doksologija »Slava Ocu i Sinu...« je istočnog podrijetla, poznata već u II. stoljeću. Staroj grčkoj formuli, u polemiziranju s arijanizmom, dodano je »kako bijaše u početku...« Arijanska doksologija »Slava Ocu po Sinu, u Duhu Svetome« nije doduše po sebi pogrešna jer se oslanja na Pavlove tekstove, ali su je oni u smislu svoje nauke krivo tumačili¹⁷ Najpoznatije i najupotrebljavanije su velike doksologije »Slava Bogu na visini« i »Tebe Boga hvalimo«, te manja doksologija »Slava Ocu...« Osobito su važne misne doksologije na kraju euharistijske misne molitve, misna doksologija poslije očenaša, zatim zaključci himana, psalama i još mnoge druge.

Poklici i aklamacije

Poklici i aklamacije su kratke molitvene formule, poklici duše s kojima ona izražava svoju vjeru. To su zbijene formule radosti, odobravanja, prihvaćanja Božje poruke, odgovor na Božji poziv, pristanak uz molitvu, poklik Gospodinu koji krolazi pod sakramentalnim znakovima u Euharistiji, u znaku knjige evanđelja itd.

Aklamiranje susrećemo u svim vremenima, u profanom i sakralnom ambijentu. Često se izgovaraju uz spontane pokrete tijela, osobito ruku. Liturgijske aklamacije preuzete su najviše iz svetopisamskih knjiga. Takve su aklamacije: *Amen, aleluja, Bogu hvala, slava tebi Kriste, moli za*

¹⁶ C. Vagaggini, *Il senso teologico della liturgia*, Roma 1958. st. 180—185.

¹⁷ M. Righetti, *Storia liturgica*, nav. dj., str. 237.

nas itd. Krćani su te formule ponavljali ne samo u liturgiji već veomá često su se s njima pozdravljali i u svakodnevnom životu. Sjetimo se našeg starodrevnog pozdrava »*Hvaljen Isus i Marija*«.

Zbog svoje kratkoće poklici su prikladni da izraze jednostušnost i laki su za pjevanje. Zbog svoje ritmike i jednostavnosti puk ih rado prihvaća i lako pamti. Poklicima treba posvetiti posebnu pažnju jer su oni odlično sredstvo međusobnog povezivanja liturđijskog skupa, aktivnog sudjelovanja i uključivanja u sveti čin. Dijalogalnom izmjenom poklici unose život i živost u liturđijsku zajednicu. Budući da su oni općeljudska pojava, nije u skladu s njihovim karakterom da ih izgovaraju samo ministranti ili pjevaćki zbor.

Poklik nije puka rijeć, već autentićni, sažeti izraz, spontana kretnja nutarnjeg doživljaja. On je autentićan i spontan ako nije mehanićki već odraz pune duše i punog osjećaja. To nije toliko rijeć koliko nutarnja emocija koja nas nosi i zanosi u vanjski odraz. To je živa rijeć i rijeć života. Bez toga su poklici puka tehnika i formalizam.

Dijalogalni susret Gospodina i njegova puka treba u liturđijsku zajednicu unijeti život. Što su poklici sažetiji, sonorniji, kompaktniji, ritmićkiji, to su i učinkovitiji. Više odgovara da se pjevaju nego recitiraju. Liturđijsko aklamiranje nije povik ulice ni stadiona, to je pođ Crkve. Pjev kojim se odgovara na Božji poziv. Poklik vjere i nade. Radosni kliktaj Božjeg naroda koji je suoćen s događajima spasenja. Poklik postaje najintenzivniji, najdirljiviji kad izražava poklike radosti pred otajstvima spasa, kao aplauz uskrsnom Kristu, kao ushićeni povik pred eshatološkom vizijom. Osobito mogu zanjati i obuhvatiti srce poklici koji se opetuju sve višim tonom, kao npr. povici »*Svjetlo Kristovo*« ili »*Aleluja*« u uskrsnom bdjenju.

Zbog njihove važnosti u liturgiji razmotrimo neke poklike malo opširnije.

Amen je hebrejska rijeć koja u semitskim jezicima izražava ćvrstoću, vjeru, potvrdu da se slaže s drugim, s Bogom (1 Kr 1, 36), prihvaćanje sa strane zajednice saveza s Bogom (Pnz 27, 15 sl; Neh 5, 13), prihvaćenje Božjeg suda ili prokletva zbog kršenja Zakona (Br 5, 22), ili kao zaključak doksologije što oznaćava povlađivanje (1 Ljet 16, 36; Ps 41, 14), znak da će molitva biti uslišana (Tob 8, 8; Jdt 15, 10). U svakom slućaju *Amen* izražava povjerenje u Boga i u ostvarenje njegovih planova.

U analognom smislu upotrebljavaju ga i novozavjetni pisci (Rim 1, 25; Gal 1, 5; Heb 13, 21; Otk 1, 6; 5, 13; 22, 21). S rijećju *Amen* izražava se odobravanje, susretljivost, odluka, oduševljenje, pristanak, hvala. To je ljudski »da« na Božji poziv kad ga s vjerom prihvaćamo i kad se angažiramo da Božju poruku ostvarimo u životu. »Krist Isus nije bio »da« i »ne«; naprotiv, u njemu se pokazalo »da«. Uistinu sva obećanja Božja imaju u njemu svoj »da«; zato i mi po njemu velimo svoj »Amen« na slavu Boga: »*Amen*« u nekom smislu rezimira sav život kršćanina koji sjedinjen s Kristom nastoji odgovoriti na Božje darove.

Prema komentarima Otaca *Amen* je najvažnija i stoga najčešća akklamacija. Ta je formula bez prevođenja iz hebrejske liturgija prešla u novozavjetnu liturgiju. Od XVII. stoljeća počeli su je prevoditi u pučke jezike. Naš »uobičajeni prijevod 'tako budi' izražava naprosto želju, a ne izvjesnost; on nipošto ne odgovara uvijek i sasvim točno izrazu *Amen*«. ¹⁸

Puk *Amenom* na kraju molitve izražava svoj pristanak uz molitvu Crkve. Glasnim *Amen* manifestira osobnu vjeru. Predsjedatelj zajednice prezentira Bogu molitvu, ali ne u svoje ime već u ime prisutnoga puka. Besmisleno je da on takvu molitvu prezentira ako nije uvjeren u pristanak puka. Stoga su vjernici dužni podržati i potpisati tu molbu koja se šalje u njihovo ime. Molba poslana u moje ime zahtijeva i moj potpis. Taj potpis je *Amen*. To znači »da«, tako je, to potpisujem. Tko neće da reče *Amen*, odbija svoj pristanak uz vjeru.

Posebno treba naglasiti važnost *Amena* na kraju misne euharistijske molitve (anafore). Taj *Amen* mora biti glasan, jednodušan, oduševljen. To je najvažniji *Amen* mise. Taj *Amen* ima vrijednost čina vjere u efikasnost sakramentalnih riječi i prema tome u realnu Kristovu prisutnost na oltaru u euharistijskim prilikama. Isti smisao ima i onaj *Amen* u času primanja pričesti.

Amen treba izgovarati glasno. Nijema vjera nije apostolska vjera. Stoga taj poklik treba biti čvrst, glasan, zajednički, odraz oduševljenja, potvrda vjere. Sv. Jeronim tvrdi da je rimskim crkvama *Amen* odjekivao kao grmljavina. ¹⁹

Aleluja je također liturgijska formula koja je iz hebrejske prešla u kršćansku liturgiju. Bogastvo toga poklika nije lako prevesti, stoga je i unišao u liturgiju bez prevođenja. *Aleluja* znači: »Hvalite Gospoda!« Za hebreje i kršćane *Aleluja* je krepka akklamacija trijumfa (Otk 19, 1 sl); povik svete radosti; izraz divljenja (Tob 13); za kršćane je to izraz zahvalnosti za divna Božja djela, spontani aplauz uskrsnom Kristu. *Aleluja* karakterizira posebne psalme koji počinju i završavaju s *Aleluja*. *Aleluja* odzvanja i u nebeskoj liturgiji. Sv. Ivan u jednom svom viđenju čuo je kako na nebu odzvanja *Aleluja* »kao glas golemog mnoštva, kao šum velikih voda, kao prasak jakih gromova« (Otk 19, 6).

Sv. Jeronim piše da je u njegovo vrijeme *Aleluja* smatran najljepšim izrazom vedrine i radosti kršćanske duše. Roditelji su svoju djecu učili izgovarati taj poklik, s njim su se pozdravljali mornari na morskim prostranstvima, žeteoci na poljima, pjevale su ga vojske u bitkama, nisu ga zaboravljali ni pri pogrebima da bi podsjetili duh na nebeske radosti. ²⁰

Aleluja se najprije pjevao u aleksandrijskoj liturgiji i odatle se proširilo po svemu svijetu. *Aleluja* je nadahnjivao glazbenike svih vremena te su ga zaodijevali u najveličanstvenije melodije. Zbog svoga značenja i

¹⁸ X. L. Dufour, Rječnik biblijske teologije, Zagreb 1969, str. 15.

¹⁹ In Gal. comm. 1, 2;

²⁰ Epist. 68, 11.

sadržaja poklik *Aleluja* je samo onda bitno osmišljen kad se pjeva. Stoga se u liturgiji *Aleluja* nikad ne recitira već se ili pjeva ili ništa. »Za riječ *Aleluja* nije toliko važno što znači nego je važan zanos kojim se izriče. U svojoj biti klicanje je izražavanje osjećaja. 'Recitirati' neki poklik, to je besmislica.«²¹ U liturgijskim činima i u časoslovu često se susrećemo s *Aleluja*. U misi, dok se svečano nosi u procesiji Evandelistar za pjevanje evanđelja, vjernici ustaju iz počasti i kliču trokratni *Aleluja*, to je kao naše »živio«, s time pozdravljaju Krista koji prolazi u znaku Evandelja. Liturgijska obnova iza II. Vatikanskog revalorizirala je pashalno otajstvo i stoga u mnoge obrede uvela *Aleluja* zbog njegova pashalnog i paruzijskog značenja. Stoga se *Aleluja* može pjevati i u mrtvačkim misama i u sprovodima, da podržava u srcima ožalošćenih vjernika vjeru u uskrsnuće i budući život.

Bogu hvala! Susret s Bogom živim spontano izaziva hvaljenje, slavljenje i blagoslivljanje Boga. Hvaliti Boga znači uzvisivati ga, veličati zbog njegove veličine koja se očituje u njegovim atributima. Hvaliti Boga je prvi, jedini i pravi odgovor čovjeka u susretu s Bogom. Stoga je razumljivo da je čitavo Sveto pismo prožeto hvaljenjem Boga. Hvaljenje Boga je iskonska stvarnost ne samo u bogoslužju već i osobnom životu ljudi. Zbog toga je »*Bogu Hvala*« postala svakodnevna udomaćena riječ kršćana u dobru i u zlu. »*Bogu hvala*« je riječ ushita i oduševljenja upravljenog više na osobnu Božju veličinu nego na njegove darove.

Čitava liturgija je uzdavanje hvale Trojedinom Bogu, osobito njezino središte: Euharistijsko slavlje. U obnovljenoj liturgiji, što je normalno, često susrećemo izraz »*Bogu hvala*«, što se izgovara glasno. U donedavnoj liturgiji taj odgovor izgovarao je samo ministrant, i to tiho. Taj se odgovor najčešće izgovara iza slušanja Božje riječi ili na kraju svetog čina. »*Bogu hvala*« je riječ zanosa koji spontano dolazi iz srca zbog Božje riječi, zbog Božje dobrote i ljubavi, zbog Božjih divnih djela pa stoga treba biti glasna, a ne zagušena. »*Bogu hvala*« nije verbalizam, niti te riječi padaju u prazno. To je odjek kršćanina koji se u zahvalnosti predaje Bogu, koji Bogu dariva svoj život kao odgovor na njegov dar. U riječima »*Bogu hvala*« nastavlja se hvala što ju je Krist za svog zemaljskog života iskazivao Ocu (Iv 6, 11; 11, 41; Lk 10, 17—21) i koju mu i sada iskazuje u slavi a svojoj hvali pridružuje i našu hvalu. »Budite i zahvalni! — poziva Pavao — I što god htjednete reći ili učiniti, neka sve bude u ime Gospodina Isusa! Po njemu zahvaljujete Bogu, Ocu« (Kol 3, 15—17). Čitav život kršćanin treba hvaliti i slaviti Boga sve do konačnog preobraženja u »hvalu slave njegove« (Ef 1, 12).

²¹ J. Gelineau, nav. dj., str. 210.

Pozdravi

U liturgijskim činima između predsjedatelja i zajednice vjernika često se izmjenjuju međusobni pozdravi da ih podsjetite na sveto zajedništvo koje ostvaruje Kristova prisutnost (Mt 18, 20). Svi liturgijski pozdravi, koji su ujedno i aklamacije Gospodinu, potječu iz nadahnutih knjiga. Najčešći su pozdravi: »*Gospodin s vama*« i »*Mir s vama*«. »*Gospodin s vama*« je prastari hebrejski pozdrav koji je usvojila i Crkva. Tako Booz pozdravlja žeteoce (Rut 2, 4); prorok Azarije kralja Asa i njegovu vojsku (2 Ljet 15, 2); anđeo Gabrijel Mariju (Lk 1, 28). Tim pozdravom pozdravlja predsjedatelj zajednicu da svrati njihovu pažnju na neku važnu molitvu ili neki važni liturgijski čin. Kad on vjernicima kaže »*Gospodin s vama*« s time ih u prvom redu želi upozoriti da misle na Kristovu prisutnost među zajednicom. Zapravo to je Krist koji pozdravlja svoje jer se on skriva i djeluje preko svećenika (usp. Heb 5, 1). »*Gospodin*« znači čitavo presveto Trojstvo je s vama. »*Jahve je s vama, jer ste vi s njime* — tumači prorok Azarije — i ako ga budete tražili, naći ćete ga; ako li ga ostavite, i on će ostaviti vas« (2 Ljet 15, 2). Taj pozdrav nalazimo u najstarijim liturgijama Crkve.

»*Mir s vama*« je tipični pashalni pozdrav s kojim uskrsli Krist pozdravlja svoje (Lk 24, 36; Iv 20, 19). Kad Krist govori apostolima neka ulazeći u kuće govore: »*Mir ovoj kući*« (Lk 10, 5) kao da s time naređuje da to bude službeni pozdrav pashanih ljudi. Ovaj pozdrav u liturgiji susrećemo u IV. stoljeću.

»*I s duhom tvojim*« je uobičajeni odgovor na te pozdrave. To znači »*nek Gospodin bude i s tobom*«. Taj smisao daje sv. Pavao pozdravljajući Timoteja: »*Neka Gospodin Isus bude s duhom tvojim*« (2 Tim 4, 22). To nije puki znak pristojnosti. Vjernik s time izražava svoju vjeru u prisutnog Krista koji nadahnjuje i vrši liturgijski čin, koji je s nama u sve dane do konca svijeta (Mt 28, 20), koji je prisutan gdje su i sama dvojica sakupljena u njegovo ime (Mt 18, 20). Osim tih ima i drugih aklamativnih i značajnih liturgijskih pozdrava, odzdrava i poziva.